

Arbetsmaterial om AI i Klarspråk

- Anpassad version inom reglerna för Klarspråk

Detta arbetsmaterial utgår från grundutbildningen **Idén om AI är lika fantastisk som nödvändig att diskutera -En utbildning i AI kopplat till bibliotekens demokratiska uppdrag** och är klarspråksanpassad för att kunna användas tillsammans med de som behöver tillgänglighetsanpassning.

Sammanfattning av utbildningens sex avsnitt

Utbildningen handlar om hur AI påverkar demokrati, yttrandefrihet och bibliotekens roll i samhället. Den lyfter både möjligheter och risker och betonar att AI alltid behöver användas tillsammans med mänskligt omdöme.

Avsnitt 1

Är AI-modeller och verktyg förenliga med demokratiska värderingar?

Det finns inget enkelt ja- eller nej-svar. AI kan stärka demokratiska värden som öppenhet, delaktighet och tillgång till information. Samtidigt kan AI också hota dessa värden om systemen är otydliga, orättvisa eller används fel.

Ett stort problem är algoritmisk snedvridning (bias). Forskning visar till exempel att vissa ansiktsgenkänningsystem har mycket högre felmarginal för mörkhyade kvinnor än för ljushyade män. När sådana system används inom polisarbete eller migration kan det leda till orättvisa beslut.

Andra exempel visar att automatiserade system inom socialförsäkring och polisarbete kan slå hårdare mot redan utsatta grupper. När systemen är svåra att förstå eller granska blir det också svårt för medborgare att ifrågasätta beslut.

AI kan vara förenlig med demokrati – men bara om den utvecklas och används med krav på insyn, ansvar och tydlig reglering.

Prova på: Sök i olika generativa AI på “vilken data använder du?”

Reflektionsfråga: Vilka svar får du och varför?

Avsnitt 2

Kan AI förstärka sociala snedvridningar och exkludering?

Ja. AI-modeller tränas på stora mängder data som speglar samhällets normer och ojämlikheter. Därför kan AI reproducera och förstärka stereotyper, till exempel kopplingen mellan kön och yrken.

Ett konkret exempel är att chattrobotar ofta beskriver sjuksköterskor som kvinnor. Rekommendationssystem kan också gynna redan synliga grupper och tränga undan mindre kända författare eller kulturer.

När sådana mönster upprepas i stor skala kan de påverka hur människor ser på sig själva och andra. Det kan leda till felaktiga föreställningar om kultur, identitet och värde.

Prova på: Använd valfri generativ AI och se vilka bilder som framkommer när du söker på "svensk bibliotekarie" eller "människor i rymden".

Reflektionsfråga: Finns det några likheter eller skillnader på bilderna och vad kan de bero på?

Avsnitt 3

Felaktig information – hur kan man känna igen AI-skapat innehåll?

AI kan skapa texter, bilder, ljud och video som ser mycket trovärdiga ut, även när innehållet är felaktigt. Det kan hota den demokratiska debatten.

Tecken på felaktigt AI-innehåll kan vara:

- Otydliga eller saknade källor
- Motstridiga svar på samma fråga
- Referenser som inte går att verifiera
- AI kan också hitta på forskare, titlar och publikationer.

När det gäller bilder och video kan varningssignaler vara:

- Orimliga motiv eller händelser
- Konstiga skuggor, proportioner eller texturer
- Onaturligt "perfekta" röster eller rörelser

För att minska risken för att bli vilseledd är det viktigt att jämföra med pålitliga källor och tänka kritiskt.

Prova på: Använd generativ AI för att skapa en bild av något så naturtroget som möjligt och be en annan gissa om det är AI eller en vanlig bild.

Reflektionsfråga: Inför valåret 2026 kan det bli en ökning av AI-genererade bilder och filmer. Vad kan biblioteken göra för att tydliggöra detta?

Avsnitt 4

Kan AI öka tillgängligheten i bibliotek för personer med funktionsvariationer?

Ja. AI-verktyg kan göra information mer tillgänglig genom till exempel:

- Automatisk översättning

- Sammanfattningar av svåra texter
- Chattrobotar som svarar på frågor

För personer med neuropsykiatriska funktionsvariationer kan teknik och AI skapa trygghet och struktur. Studier visar att vissa barn med autism får bättre fokus och ökat socialt samspel i miljöer där teknik används på ett genomtänkt sätt.

AI kan också hjälpa till med planering, organisering och informationssökning, vilket kan vara avgörande för många användare.

Prova på: Använd ChatGPTs egna GPT som heter Klarspråk, den är gjord av Carl Heath för att så många som möjligt ska kunna skriva i klarspråk. Välj en text du vill få mer tillgänglig och be ChatGPT översätta den. Blev den mer tillgänglig? Hur kan du använda detta mer?

Reflektionsfråga: Hur tror du att ni kan använda AI för att bli mer tillgängliga för alla?

Avsnitt 5

Hur kan AI anpassa biblioteksupplevelsen för olika åldrar och språk?

AI kan bidra till mer personliga och tillgängliga bibliotekstjänster. Exempel är:

- Flerspråkiga sökfunktioner och kataloger
- Rekommendationer anpassade efter läsnivå
- Visuella eller röststyrda gränssnitt för barn och äldre

Samtidigt finns risker. Personifiering kan begränsa användarens perspektiv och minska mångfalden av innehåll. Det finns också etiska frågor kring datainsamling, insyn och ansvar.

Bibliotek behöver därför väga nyttan mot riskerna och alltid utgå från sitt demokratiska uppdrag.

Prova på: Sök efter en bok på Googles sökmotor eller på exempelvis Adlibris, vad får du upp för rekommendationer utöver den bok du sökte på?

Reflektionsfråga: Vad tror du att dessa sidor har valt bort för att du ska få just dessa rekommendationer? Vad ser du för nytta/fara med liknande rekommendationer på bibliotekens webb eller i deras katalogsystem?

Avsnitt 6

Hur kan AI stärka yttrandefrihet och mångfald i bibliotek?

AI kan användas för att nå fler människor och sänka trösklar till information. Men felaktigt eller snedvridet AI-innehåll kan också bidra till stigmatisering och exkludering av kulturella grupper.

Konsekvenserna kan bli att:

- Människor känner sig utanför
- Kulturer osynliggörs eller misstolkas
- Det fria ordet upplevs som begränsat

Särskilt utsatta är ursprungsbefolkningar och minoriteter som sällan finns representerade i AI:s träningsdata. Deras språk, kultur och perspektiv riskerar att ignoreras eller misstolkas.

Prova på: Om du söker i valfri generativ AI på "Sveriges nationella minoriteter". Vad framkommer då? Och vad tror du saknas?

Reflektionsfrågor: Vilka svagheter ser du i nuvarande AI-verktyg?

Samlad slutsats

AI kan vara ett värdefullt stöd för bibliotek, demokrati och samhällsutveckling – men bara om tekniken används ansvarsfullt.

Det kräver:

- Mänsklig närvaro och kritiskt tänkande
- Kunskap om AI:s begränsningar
- Transparens, mångfald och inkludering

När AI kombineras med mänskligt omdöme och samhällelig tillsyn kan tekniken stärka yttrandefrihet, delaktighet och ett demokratiskt samhälle – inte ersätta dem.